

УДК 373.3.015.31:78(091)(477),19-20"

Дорошенко Т.В.,завідувач кафедри естетичного виховання
Чернігівського національного педагогічного
університету імені Т.Г. Шевченка,
доцент, кандидат педагогічних наукІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ ВИВЧЕННЯ
ПРОБЛЕМИ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ ст.)

У статті здійснений історіографічний аналіз наукових розвідок, присвячених проблемі вивчення освітніх процесів, стану й розвитку музично-естетичного виховання учнів початкової школи в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Ключові слова: музично-естетичне виховання, культурно-освітні процеси, дисертаційні дослідження.

Постановка проблеми. Початок ХХІ ст. є періодом радикального оновлення освіти України, що пояснюється соціально-економічними, політичними й світоглядними зрушеннями в сучасному суспільстві. У Концепції 12-річної загальної середньої освіти в Україні йдеться про те, що «...освіта ХХІ століття – це освіта для людини. Її стрижень – розвиваюча, культурологічна домінанта, виховання відповідальної особистості, яка прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни» [1].

Сьогодні в сучасний культурно-освітній простір впроваджуються принципово нові педагогічні концепції, системи, технології. В умовах докорінного оновлення всіх сфер нашого суспільства, його національного відродження перед педагогічною наукою постає чимало нових вимог, серед яких важливе місце посідають проблеми естетичного виховання учнівської молоді. У цьому контексті особливого значення набуває вирішення проблеми музично-естетичного виховання молодого покоління, зокрема учнів початкової школи.

Підвищення ефективності процесу виховання духовно багатого покоління зумовлює опрацювання історичного та теоретико-мето-

дологічного аспектів процесу виховання й навчання минулого, урахування його цінного досвіду. Тому розвиток національної системи музично-естетичного виховання, яка сприятиме формуванню особистості, що буде прагнути змінювати своє життя на краще й жити за законами краси, вимагає урахування надбань усього багатівкового досвіду, вивчення теорії та практики музично-естетичного виховання в минулому. Тільки таким шляхом можна забезпечити єдність, наступність і спадкоємність у вихованні поколінь.

Аналіз наукових досліджень. Вивчення процесу становлення й розвитку музично-естетичного виховання в Україні було предметом наукових праць ще з середини ХІХ – початку ХХ ст. Ця проблема розроблялась видатними педагогами, музичними діячами, композиторами С. Миропольським, А. Вахнянином, П. Сокальським, Д. Ахшарумовим, В. Матюком, С. Людкевичем та ін. Саме вони, усвідомлюючи важливість музичного мистецтва у вихованні підростаючого покоління, зробили вагомий внесок у розвиток теорії музично-естетичного виховання, яка ґрунтувалась на результатах глибокого вивчення історико-культурних надбань нашого народу, що забезпечувало виховання школярів на національному ґрунті.

Питання, пов'язані з діяльністю і творчим доробком композиторів другої половини ХІХ – початку ХХ ст., знайшли помітне місце і в науково-публіцистичних працях українських митців першої половини ХХ ст. Інтерес становлять статті, дослідження, написані М. Грінченком, Б. Кудриком, З. Лиськом, С. Людкевичем, П. Козицьким та іншими, в яких частково розкриті окремі питання музично-педагогічної діяльності українських композиторів. У зв'язку з цим роботи згаданих авторів містять цінний фактичний матеріал і служать вагомим джерелом нашого дослідження.

Останнім часом з'явилися наукові розвідки, присвячені окремим видатним постатям або окремим періодам, що вважалися своєрідними «білими плямами» в історії розвитку освіти України. Так, до сучасних розвідок з проблеми розвитку музично-естетичного виховання належить дисертаційне дослідження О.В. Михайличенка, де автором визначені історико-педагогічні засади музично-естетичного виховання дітей та молоді в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. [9].

Проте дослідження, де був би проведений історіографічний аналіз стану вивчення проблеми музично-естетичного виховання

учнів початкової школи в Україні (друга половина XX – початок XXI ст.), висвітлювалися теорія та практика, періоди становлення та наскрізний розвиток процесу музично-естетичного виховання учнів в контексті освітніх процесів в Україні зазначеного періоду, є недостатніми.

Мета та завдання статті полягають в аналізі наукових праць, присвячених характеристиці освітніх процесів, стану й розвитку музично-естетичного виховання учнів початкової школи в Україні у другій половині XX + початку XXI ст.

Виклад основного матеріалу статті. Теорія та практика музично-естетичного виховання учнів завжди була пов'язана з культурно-історичним розвитком України, з державною політикою у сфері культури і мистецтва, з проблемами реформування, розвитку освіти та педагогічної думки в країні.

Друга половина XX – початок XXI ст. – складний і суперечливий період розвитку і становлення української держави та громадянського суспільства. Історико-культурні процеси, що відбувалися у цей період, визначили напрями розвитку освіти, зумовили її реформування, виділили на музично-естетичне виховання учнів.

У зв'язку з переосмисленням історичних та культурно-національних процесів в Україні з'являються праці, автори яких намагаються дати об'єктивну оцінку суспільним явищам, що відбувались у період розбудови національної школи. Зокрема, серед них праці «Українська національна школа: минуле і майбутнє. Українознавчий вимір» [12], «Україна у другому повоєнному десятилітті (1956–1965)» [8], «Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.)» [7], «Школи України в період перебудови системи народної освіти» [5] та ін., у яких на основі документальних матеріалів подається аналіз розвитку педагогічної думки, українського шкільництва, характеризуються періоди в історії української освіти, коли здійснювалася трансформація одного типу освіти в інший.

Комплексному історіографічному аналізу опублікованих джерел про діяльність навчальних закладів України 50–80-х років XX ст. присвячена дисертація Н.С. Брехунець [4]. Автором здійснена історіографічна оцінка реформування навчальних закладів, виявлена ефективність навчально-виховного процесу, встановлено стан матеріальної бази навчання учнів та студентів. Значну увагу

проділено науковим працям, в яких йдеться про участь представників освітньої сфери в українському національно-визвольному русі 60–80 років XX ст.

До скарбниці загальних наукових досягнень української педагогіки увійшли дослідження вчених, що аналізують процеси в історії української педагогіки в різні періоди (О. Адаменко, С. Бабишин, І. Борисов, М. Грищенко, М. Гриценко, М. Грушевський, О. Дзверін, М. Євтух, С. Золотухіна, І. Зязюн, П. Калениченко, І. Кашула, М. Коваль, В. Курило, В. Кравець, О. Кондратюк, М. Левківський, О. Мазуркевич, О. Мишанич, Ф. Науменко, М. Ніжинський, Н. Нічкало, Л. Попова, В. Савинець, М. Стельмахович, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, Л. Юрченко, М. Ярмаченко та ін.

Питання, пов'язані з реформуванням шкільної освіти в Україні у другій половині XX – на початку XXI ст., знайшли помітне місце у наукових працях українських вчених (О.В. Адаменко, Ю.К. Бабанський, І.К. Білодід, А.Д. Бондар, С.У. Гончаренко, М.С. Гриценко, О.Я. Завадська, М.Ф. Кучернюк, М.В. Левківський, В.М. Литвин, О.О. Любар, К.Ф. Присяжнюк, О.Я. Савченко, В.О. Сухомлинський, М.В. Фоменко, М.Д. Ярмаченко та ін.).

Також варто зазначити, що за останні роки історико-педагогічна наука збагатилася низкою важливих досліджень (М. Антоненко, А. Бондар, М. Євтух, В. Майборода, М. Ярмаченко та ін.). Серед дисертаційних робіт значний інтерес становить праця Л.Д. Березівської [3], в якій у контексті суспільних і педагогічних детермінант обґрунтовано періодизацію, характер, наступність реформування шкільної освіти в Україні у XX ст., розкрито педагогічні засади шкільних реформ, висвітлено ідеї вітчизняних освітян протягом досліджуваного періоду стосовно тих чи інших реформ школи, узагальнено вітчизняний досвід реформування шкільної освіти.

Останнім часом з'явилося чимало наукових праць, присвячених аналізу педагогічних, просвітницьких та естетичних процесів в Україні. У філософському плані питання естетичного виховання особистості розглянуто у роботах В. Баленка, Л. Баткіна, М. Бахтіна, Ю. Борева, О. Васюкова, О. Волкової, Н. Гончаренко, В. Громова, І. Зязюна, В. Іванова, М. Кагана, Н. Книщенко, В. Куліна, В. Мазени, В. Максимова, А. Шевченко, Н. Шляхової та ін.

У психологічному аспекті проблему музично-естетичного виховання досліджували Л. Божович, О. Дем'янчук, Г. Крупник,

Л. Виготський, І. Логінова, О. Леонтьєв, В. Мясішев, Є. Назайкінський, С. Рубінштейн, Б. Теплов, П. Якобсон та ін.

У мистецтвознавстві увагу вчених привертає проблема специфіки відображення дійсності в музиці, сприйняття художнього образу, закономірності прояву народності в музичному мистецтві, досліджуються питання гармонійного розвитку особистості засобами музичної культури (Н. Волков, С. Рапполорт, О. Органова та ін.).

Педагогікою досліджуються загальні питання естетичного виховання та розвитку школярів (Ю. Алієв, А. Болгарський, Д. Джола, Л. Коваль, Б. Ліхачов, Г. Падалка, О. Рудницька, Г. Шевченко, Н. Щербо та ін.). Цікавими є праці вчених, зокрема Г. Арзамової, Г. Баталіної, В. Вульф, Н. Вітковської, Д. Джоли, Н. Калашнікової, Л. Коваль, Є. Квятковського, Б. Ліхачова, Н. Мірецької, Б. Неменського, А. Щербо та ін., присвячені питанням естетичного виховання дітей у системі шкільної освіти.

Особливо значущими для розвитку сучасної історико-педагогічної науки є концепції естетичного виховання І. Зязюна, О. Семашко, М. Опанащука, Л. Масол, зміст яких розкриває функції та принципи організації естетичного виховання особистості дитини в сучасних середніх загальноосвітніх закладах. У зазначених концепціях щодо вирішення основних проблем естетичного виховання підкреслюється важливе значення мистецтва, якому належить провідна роль у формуванні системи естетичних цінностей.

Зміст та засоби художньо-естетичного виховання школярів вивчає художня педагогіка — окремий напрямок, що склався у сучасній педагогічній теорії. Проблемам художньо-естетичного розвитку школярів засобами мистецтва присвячені дисертації А. Голизової, В. Тушевої, Т. Будняк, Я. Дригала, К. Юр'євої, В. Кузьмічової.

Питання музично-естетичного виховання дітей в радянський період досліджувалися вченими у руслі висвітлення значення музично-педагогічної діяльності українських композиторів М. Леонтовича (Л. Іванова), К. Стеценка (Є. Федотов), С. Людкевича (С. Процик), В. Верховинця (П. Дем'янюк), Н. Вахнянина, В. Матюка, М. Копка (І. Фрайт) та ін.; історичного розвитку музично-естетичного виховання підростаючого покоління, еволюції форм і методів навчання музики (І. Анісімова, О. Апраксіна, Н. Добровольська, А. Калениченко, Л. Коваль,

Д. Локшин, Є. Марченко, Л. Масол, В. Орлов, О. Ростовський, Г. Падалка, О. Рудницька, Л. Хлєбникова, Т. Цвеліх, Г. Шевченко та ін.); сутності підготовки майбутніх фахівців до музично-педагогічної діяльності та музично-естетичного виховання у галузі середньої та вищої освіти (Б. Брилін, Т. Грищенко, В. Крицький, В. Кузьмічова, О. Ляшенко, І. Мостова, О. Овчарук, А. Омельченко, В. Орлов, Л. Побережна, Л. Проців, М. Семко, І. Сташевська, Т. Танько, В. Федорчук, Л. Шевченко та ін.).

У музичній історіографії творча діяльність українських композиторів, діячів української музичної культури ХХ — початку ХХІ ст. знайшла своє відображення у працях Б. Водяного, Г. Олексина, Я. Михальчишина, М. Давидова, М. Кузьміна, М. Гордійчука, у підручниках з історії української музики та іншій музикознавчій літературі.

Серед авторів публікацій останніх років у контексті проблем, пов'язаних з музично-естетичним вихованням, — Л.М. Сбітнева, Л.Л. Мельникова, М.А. Мацейків, О.О. Медведенко, Л.М. Масол, О.М. Грисюк, О.Я. Ростовський.

Окрему галузь досліджень останніх років становлять дисертаційні роботи, присвячені науково-педагогічній спадщині видатних педагогів минулого. Зокрема, проблема естетичного виховання носідала одне з найважливіших місць у науково-педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського, а дисертація І.П. Налівайка [10] присвячена висвітленню проблеми виховання школярів засобами мистецтва у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського і розкриває теоретико-практичний досвід видатного педагога щодо художньо-естетичного виховання школярів засобами мистецтва, в тому числі й музичного, в Павлівській середній школі. За результатами аналізу праць педагога, архівних матеріалів, спогадів його колег та учнів виявлені основні форми та методи виховання школярів Павлівської середньої школи засобами мистецтва: музичного, образотворчого, театрального, хореографічного, екранного.

У структурі проблем, пов'язаних з музично-естетичним вихованням, значне місце відводиться підготовці педагогічних кадрів для школи. Ретроспективному вивченню історичного контексту розвитку професійної підготовки вчителів для початкової ланки освіти з урахуванням процесів модернізації в шкільній практиці (1956–2010) присвячені монографії Л.В. Коваль [6].

У дисертації В.Ф. Черкасова [13] досліджено процес розвитку музично-педагогічної освіти в Україні у другій половині XX — початку XXI ст., пов'язаний зі становленням музично-педагогічних факультетів, на яких здійснювалася професійно-педагогічна підготовка вчителів музики для загальноосвітніх навчальних закладів.

Процесу становлення і розвитку підготовки майбутніх учителів до музично-естетичного виховання учнів присвячені дисертаційні дослідження В.П. Андрущенко «Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів до музично-естетичної діяльності» [2], Т.В. Совік «Формування музично-естетичної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення музичних дисциплін» [11] та ін.

Дехто з науковців (І.О. Стаськівська, Н.А. Філіпенко та ін.), досліджуючи зміст, форми й методи музично-естетичного виховання дітей і молоді в загальноосвітніх школах за кордоном, визначають прогностичні можливості вдосконалення шкільної й позашкільної музично-освітньої галузі в Україні.

Висновки. Таким чином, історіографічний аналіз наукових розвідок відомих українських дослідників з проблеми розвитку музично-естетичного виховання учнів початкової школи в Україні у другій половині XX — початку XXI ст. засвідчив, що в роботах вчених знайшли відображення тенденції, шляхи та особливості музично-естетичного виховання учнів на окремих історичних етапах, в різних регіонах України, що було показником розвитку української педагогічної теорії й практики, музичної культури в цілому. Цей матеріал може бути використаний як джерельна база для подальшого дослідження.

Джерела

1. Концепція 12-річної загальної середньої освіти в Україні // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. — 2000. — № 21, листопад.
2. Андрущенко В.П. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів до музично-естетичної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В.П. Андрущенко. — Одеса, 2000.
3. Березівська Л.Д. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Л.Д. Березівська. — К., 2009.

4. Брехунець Н.С. Навчальні заклади освіти України 50–80-х років XX ст.: історіографія : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Н.С. Брехунець. — К., 2006.
5. Завадська О.Я. Школи України в період перебудови системи народної освіти / О.Я. Завадська. — К.: Рад. шк., 1964. — 164 с.
6. Коваль Л.В. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти: технологічний підхід : [моногр.] / Л.В. Коваль. — Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2011. — 330 с.
7. Литвин В.М. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.) / В.М. Литвин. — К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2000. — 360 с.
8. Литвин В.М. Україна у другому повосинному десятилітті (1956–1965) / В.М. Литвин. — К.: Вид. дім «Лі-Терра», 2004. — 272 с.
9. Михайличенко О.В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні в другій половині XIX — на початку XX ст.: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / О.В. Михайличенко. — Луганськ, 2007.
10. Наливайко І.П. Виховання школярів засобами мистецтва у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / І.П. Наливайко. — К., 2001.
11. Совік Т.В. Формування музично-естетичної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення музичних дисциплін : автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Т.В. Совік. — Кам'янець-Подільський, 2011.
12. Усатенко Т.П. Українська національна школа: минуле і майбутнє. Українознавчий вимір : [моногр.] / Т.П. Усатенко. — К.: Наукова думка, 2003. — 286 с.
13. Черкасов В.Ф. Розвиток музично-педагогічної освіти в Україні (друга половина XX — початок XXI століття) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / В.Ф. Черкасов. — К., 2009.

В статье осуществлен историографический анализ научных исследований, посвященных проблеме изучения образовательных процессов, состояния и развития музыкально-эстетического воспитания учащихся начальной школы в Украине во второй половине XX — в начале XXI в.

Ключевые слова: музыкально-эстетическое воспитание, культурно-образовательные процессы, диссертационные исследования

The article presents historiographic analysis of scientific researches devoted to the problems of educational processes, condition and development of pupils' musical and aesthetic training at the primary schools in Ukraine in the second half of XX — beginning of XXI century.

Key words: musical and aesthetic training, cultural and educational processes, dissertation researches